

K O M U N I K A T
Z O B A D A Ń

Warszawa, grudzień 2009

www.cbos.pl ● sekretariat@cbos.pl

BS/163/2009

**ROLA WYKSZTAŁCENIA I ZMIANY
W JEJ SPOŁECZNYM POSTRZEGANIU
W LATACH 1993–2009**

Transformacja polskiej gospodarki po roku 1989 spowodowała zmiany zapotrzebowania na rynku pracy oraz wpłynęła na postrzeganie znaczenia wykształcenia i aspiracje edukacyjne Polaków. Problematyka edukacji i jej wykorzystania w pracy zawodowej jest szczególnie istotna w kontekście promocji gospodarki opartej na wiedzy¹ (*knowledge based economy*) w krajach Unii Europejskiej. Strategia lizbońska traktuje budowanie tego typu gospodarki jako metodę zwiększenia konkurencyjności rynku europejskich dóbr i usług. Jej rozwijanie wymaga wykwalifikowanych pracowników oraz ciągłego podnoszenia kompetencji, które mają prowadzić do wzrostu innowacyjności. Analiza zmian dotyczących wykorzystania wykształcenia w pracy oraz odczuwanych potrzeb zwiększania swoich umiejętności wskazuje na społeczne bariery, ale też możliwości rozwijania w naszym kraju gospodarki opartej na wiedzy. W niniejszym komunikacie analizujemy zmiany, jakie dokonały się w społecznym postrzeganiu roli wykształcenia w ostatnich kilkunastu latach.

SPEŁNIENIE ASPIRACJI EDUKACYJNYCH

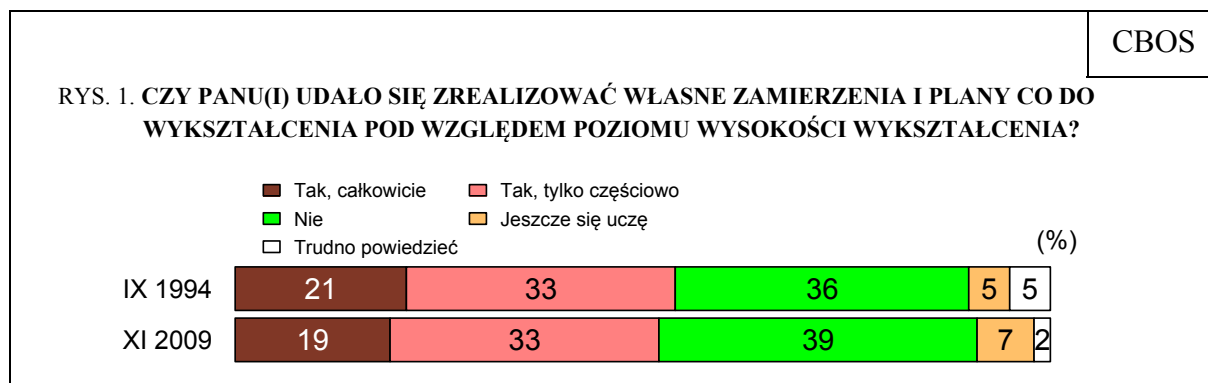
Dane ze spisów powszechnych wskazują, że poziom wykształcenia w Polsce w latach 1978–2002 systematycznie rośnie². Z naszego listopadowego badania³ wynika jednak, że wzrost ten nie zawsze przekłada się na poczucie zaspokojenia aspiracji edukacyjnych Polaków. W latach 1994–2009 odsetek osób deklarujących zrealizowanie planów co do poziomu swego wykształcenia niewiele się zmienił. Obecnie blisko dwie piąte badanych (39%, wzrost o 3 punkty w porównaniu z rokiem 1994)⁴ przyznaje, że nie zrealizowało swoich zamierzeń edukacyjnych. Wskazuje to na stopień niewykorzystania potencjału społecznego.

¹ Kukliński A., „Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwania dla Polski XXI wieku”, KBN, Warszawa 2001.

² Główny Urząd Statystyczny „Rocznik demograficzny 2009”, Warszawa 2009.

³ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (234) przeprowadzono w dniach 4–9 listopada 2009 roku na liczącej 1022 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych Polaków.

⁴ Por. komunikat CBOS „Efektywność wykształcenia w opinii społecznej”, listopad 1994.

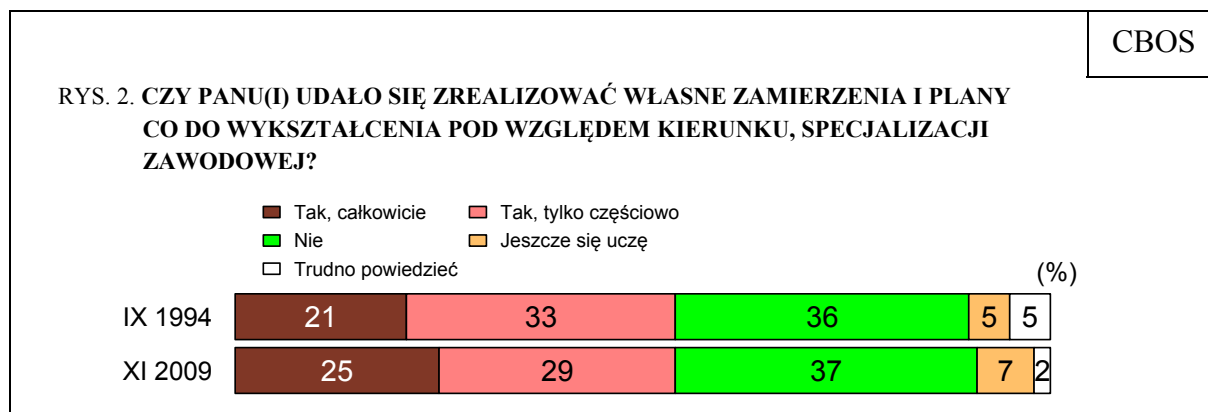

Ocena realizacji planów edukacyjnych zależy – co jest dość oczywiste – od poziomu wykształcenia respondentów. Większość badanych z wykształceniem podstawowym (65%) nie jest zadowolona z własnych osiągnięć edukacyjnych. Tego zdania jest też prawie połowa ankietowanych, którzy ukończyli szkoły zawodowe (47%). Znacznie mniej osób niezadowolonych w tym względzie jest wśród mających wykształcenie średnie (26%), a wśród absolwentów wyższych uczelni jest ich jedynie 4%.

Tabela 1

Wykształcenie	Czy Panu(i) udało się zrealizować własne zamierzenia i plany co do wykształcenia pod względem poziomu wysokości wykształcenia?				
	Tak, całkowicie	Tak, tylko częściowo	Nie	Jeszcze się uczę	Trudno powiedzieć
	w procentach				
Podstawowe	5	15	65	10	5
Zasadnicze zawodowe	13	37	47	0	2
Średnie	15	47	26	11	1
Wyższe	68	27	4	1	0

Od roku 1994 stabilny pozostał odsetek Polaków deklarujących niezrealizowanie swoich zamierzeń edukacyjnych zarówno jeśli chodzi o kierunek, jak i planowaną specjalizację. Natomiast w porównaniu ze stanem sprzed piętnastu lat nieznacznie przybyło osób, które całkowicie zrealizowały swoje plany co do wykształcenia, ubyło zaś tych, którym udało się to jedynie częściowo.

Nasze badania pokazują, że w ostatnich latach w Polsce znacząco zwiększyła się liczba osób, które nie odczuwają satysfakcji z osiągniętego poziomu wykształcenia. Obecnie deklaracje takie składa połowa Polaków (51%), a pięć lat temu – 44%. W rezultacie mniej osób powtórzyłoby swoje wybory edukacyjne. W 1993 roku 42% badanych twierdziło, że gdyby zaczęli naukę jeszcze raz, ponownie wybraliby swoją drogę kształcenia. Obecnie, podobnie jak w 2004 roku, sądzi tak tylko co trzeci respondent.

Tabela 2

Gdyby obecnie zaczynał(a) Pan(i) jeszcze raz naukę, czy powtórzył(a)by Pan(i) swoją drogę kształcenia?	Wskazania respondentów według terminów badań			
	XI 1993 ⁵	X 2002	IV 2004 ⁶	IV 2009 ⁷
	w procentach			
Tak	42	24	33	34
Nie, starał(a)bym się uzyskać wyższe wykształcenie, niż posiadam	47	55	44	51
Nie, wybrał(a)bym inne wykształcenie na tym samym poziomie		11	13	9
Nie, poświęcił(a)bym mniej czasu na wykształcenie, niż to uczynił(a)m		2	3	1
Nie, z innych przyczyn		2	3	2
Trudno powiedzieć	11	6	4	3

Uwaga: W 1993 roku odpowiedzi nie uwzględniały różnych powodów, dla których respondenci nie chcieli powtórzyć swojej drogi kształcenia

⁵ Por. komunikat CBOS „Dążenia edukacyjne polskiego społeczeństwa”, styczeń 1994.

⁶ Por. komunikat CBOS „Wzrost aspiracji edukacyjnych Polaków w latach 1993–2004”, maj 2004.

⁷ Por. komunikat CBOS „Aspiracje i motywacje edukacyjne Polaków w latach 1993–2009”, maj 2009.

SPÓLECZNY POTENCJAŁ DLA GOSPODARKI OPARTEJ NA WIEDZY

Spoleczne postrzeganie roli wykształcenia jest ważnym elementem rozwoju gospodarki opartej na wiedzy. Wskazuje na znaczenie przypisywane wiedzy w społeczeństwie, motywujące do ciągłego kształcenia się, czyli modelu najbardziej sprzyjającego rozwojowi nowoczesnej gospodarki.

Bardzo pozytywnym zjawiskiem jest fakt, że w porównaniu z rokiem 1993 znacząco wzrósł odsetek Polaków ceniących wykształcenie (szczególnie odsetek osób zdecydowanie podkreślających jego wagę). Jednak w ostatnim pięcioleciu nastąpił spadek odsetka respondentów całkowicie przekonanych o wartości edukacji. W 1993 roku 42% społeczeństwa deklарowało, że zdecydowanie warto jest zdobywać wykształcenie, w 2004 było ich 76%, obecnie zaś – 63%. Pewna dewaluacja wartości wykształcenia w ostatnich latach może mieć wiele przyczyn. Jedną z nich jest zapewne poprawa sytuacji na rynku pracy i osłabienie przekonania, że wykształcenie chroni przed bezrobociem. Z drugiej jednak strony odnotowaliśmy niewielkie osłabienie pozytywnej oceny wykształcenia w okresie pogarszającej się sytuacji gospodarczej w Polsce i na świecie.

Tabela 3

Czy, Pana(i) zdaniem, warto obecnie w Polsce zdobywać wykształcenie, uczyć się, czy też nie warto?	Wskazania respondentów według terminów badań											
	XI 1993		X 2002		IV 2004		IV 2007		IV 2009		XI 2009	
	w procentach											
Zdecydowanie warto	42	76	66	91	76	93	70	93	68	91	63	89
Raczej warto	34		25		17		23		23		26	
Raczej nie warto	16	20	5	7	4	5	4	5	6	7	8	10
Zdecydowanie nie warto	4		2		1		1		1		2	
Trudno powiedzieć	4	4	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1

Ocena roli wykształcenia w stosunkowo niewielkim stopniu zależy od osiągniętego stopnia edukacji, chociaż osoby, które ukończyły studia, nieco częściej niż inni respondenci twierdzą, że warto się uczyć. Największymi sceptykami co do wagi wykształcenia są osoby po zasadniczych szkołach zawodowych (15%), a najmniejszymi – mające wykształcenie wyższe (7%).

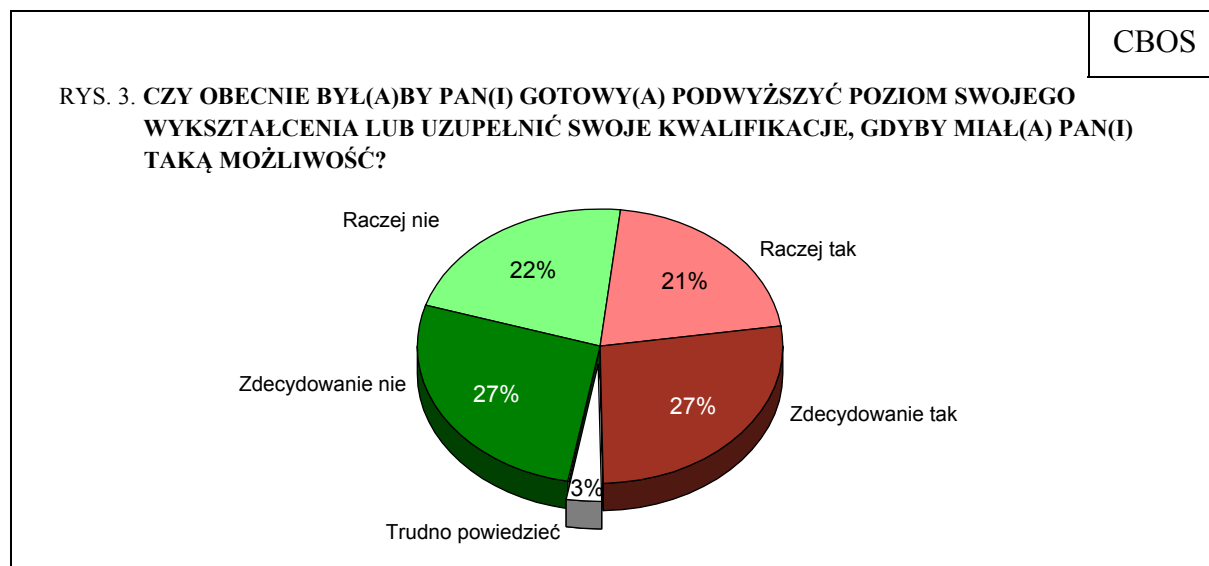
Tabela 4

Wykształcenie	Czy, Pana(i) zdaniem, warto obecnie w Polsce zdobywać wykształcenie, uczyć się, czy też nie warto?		
	Warto*	Nie warto**	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Podstawowe	88	9	3
Zasadnicze zawodowe	85	15	0
Średnie	89	10	1
Wyższe	93	7	0

* Suma respondentów, którzy zadeklarowali, że warto i zdecydowanie warto zdobywać wykształcenie

** Suma respondentów, którzy zadeklarowali, że nie warto i zdecydowanie nie warto zdobywać wykształcenia

Ważnym wskaźnikiem potencjału społecznego, sprzyjającego rozwojowi gospodarki opartej na wiedzy, jest chęć podwyższania wykształcenia i uzupełniania kwalifikacji przez potencjalnych pracowników. Badania wskazują, że prawie połowa Polaków (48%) jest gotowa podwyższyć swoje kwalifikacje, jednak niemal tyle samo badanych (49%) nie podjęłoby się tego, nawet gdyby mieli takie możliwości.

Deklaracje w tym względzie zależą przede wszystkim od wieku i wykształcenia ankietowanych. Im są młodszy i lepiej wykształceni, tym częściej wyrażają chęć podwyższenia swoich kwalifikacji (zob. tabelę aneksową). Wynika to prawdopodobnie z ich oceny kosztów i zysków z nowo zdobytych umiejętności. Dla osób młodych podnoszenie kwalifikacji ma większy wpływ na ich karierę zawodową.

CZY W POLSCE ZWIĘKSZA SIĘ WYKORZYSTANIE ZASOBÓW WIEDZY?

Ocena wpływu wykształcenia na życie zawodowe wskazuje na poziom wykorzystania zasobów wiedzy na polskim rynku pracy. W porównaniu z rokiem 1994 możemy zaobserwować wzrost odsetka osób deklarujących duży wpływ wykształcenia na ich karierę zawodową (z 40% do 49% obecnie). Wskazuje to na lepsze wykorzystanie potencjału wynikającego z wiedzy. Jednak w tym czasie nie zmienił się odsetek osób twierdzących, że wykształcenie ma mały wpływ na ich dotychczasowe życie zawodowe (30%). Można zaobserwować również wzrost przekonania o dużym wpływie wykształcenia na dorobek materialny (z 30% w 1994 roku do 42% obecnie). W tym wypadku jednocześnie spadł odsetek osób oceniających, że wykształcenie warunkuje dochody w bardzo małym stopniu lub w ogóle nie ma wpływu (z 45% w 1994 roku do 37% obecnie).

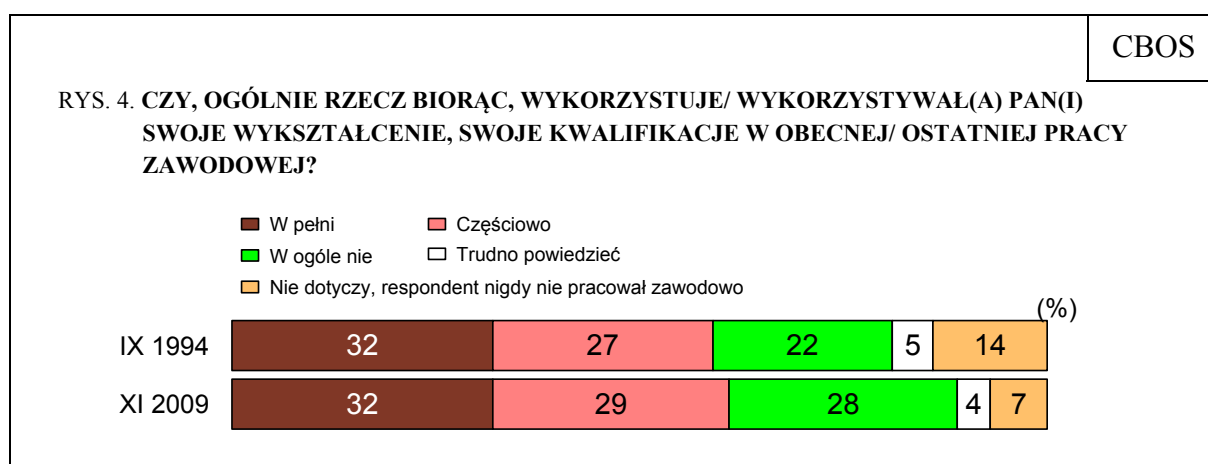
Wykorzystanie umiejętności zdobytych w procesie edukacji w innych dziedzinach życia uzupełnia obraz ogólnego znaczenia przypisywanego wykształceniu. Umożliwia to pełniejsze zrozumienie powodów, dla których Polacy cenią edukację. W ostatnich piętnastu latach przybyło ankietowanych doceniających wpływ wykształcenia na niemal wszystkie wymienione w badaniu aspekty życia. Najbardziej znaczące pozostają wciąż – jako dziedziny zależne od poziomu wykształcenia – dorobek materialny i uznanie wśród ludzi. Jako najmniej zależne, podobnie jak w 1994 roku, wskazywane są życie rodzinne i udział w życiu społecznym i politycznym.

Tabela 5

Wpływ wykształcenia na różne dziedziny życia	Oceniane dziedziny													
	dorobek materialny		uznanie wśród ludzi		dotychczasowe życie rodzinne		dotychczasowe życie zawodowe		życie kulturalne		radzenie sobie w życiu codziennym		udział w życiu społecznym i politycznym	
	IX 1994	XI 2009	IX 1994	XI 2009	IX 1994	XI 2009	IX 1994	XI 2009	IX 1994	XI 2009	IX 1994	XI 2009	IX 1994	XI 2009
	w procentach													
Duży	30	42	32	43	22	24	40	49	24	33	35	40	18	29
Średni	16	16	18	17	13	15	14	16	17	16	18	17	11	13
Mały	45	37	41	36	57	57	30	30	43	47	41	41	47	50
Brak oceny	8	5	9	4	8	4	16	5	16	4	6	2	22	8
Średnia arytmetyczna ⁸	3,5	4,0	3,6	4,0	2,9	3,0	4,1	4,3	3,4	3,5	3,7	3,8	3,0	3,3

⁸ Badani oceniali wpływ posiadanego wykształcenia na poszczególne dziedziny życia na skali od 1 (w ogóle nie zależy od wykształcenia) do 7 (zależy w bardzo dużym stopniu).

Jeszcze bardziej bezpośrednim wskaźnikiem wykorzystania zasobów wiedzy w życiu zawodowym było pytanie o stopień jej przydatności w obecnej lub ostatniej pracy. Z uzyskanych deklaracji wynika, że ponad jedna czwarta Polaków (28%) w ogóle nie wykorzystuje swojego wykształcenia w pracy zawodowej. Jest to zauważalny (6-punktowy) wzrost w stosunku do roku 1994. Należy jednak podkreślić, że nie wynika on ze spadku odsetka osób wykorzystujących swoje wykształcenie w pracy, ale ze znaczącego zmniejszenia się liczby osób niemających doświadczenia zawodowego. Pozytywny jest wzrost liczby ankietowanych, którzy mają doświadczenie na rynku pracy, negatywny natomiast jest fakt, że nie zawsze jest ono związane z ukończoną edukacją. Rozbieżności między wykształceniem i doświadczeniem zawodowym nie muszą wpływać niekorzystnie na rozwój gospodarki opartej na wiedzy, ale mogą wskazywać na niedopasowanie oferty edukacyjnej do rynku pracy. Natomiast współgranie obydwu sektorów będzie miało niewątpliwie pozytywny wpływ na wspieranie rozwoju gospodarczego.

Przydatność wykształcenia w życiu zawodowym zależy w dość znacznym stopniu od kierunku, w jakim kształcili się badani. W roku bieżącym wykształcenie w pracy zawodowej najczęściej wykorzystywały osoby ze specjalnością prawn-administracyjną, humanistyczno-społeczną i pedagogiczną oraz ekonomiczno-handlową i medyczną (ponad 80%). Najrzadziej natomiast robiły to osoby z wykształceniem rolniczym, wśród których prawie co trzecia zadeklarowała, że w ogóle nie wykorzystuje swoich kwalifikacji.

Tabela 6

Wykształcenie badanych (według specjalizacji)	Czy, ogólnie rzecz biorąc, wykorzystuje/ wykorzystywał(a) Pan(i) swoje wykształcenie, swoje kwalifikacje w obecnej/ ostatniej pracy zawodowej?			
	W pełni lub częściowo	W ogóle nie	Trudno powiedzieć	Nie dotyczy, respondent nigdy nie pracował zawodowo
	w procentach			
Humanistyczno-społeczne i pedagogiczne	83	10	5	2
Prawno-administracyjne	87	8	0	5
Ekonomiczno-handlowe	81	16	0	3
Menadżersko-marketingowe	74	18	0	8
Matematyczno-przyrodnicze	68	22	0	10
Informatyczne	78	22	0	0
Medyczne	80	20	0	0
Rolnicze	62	32	3	3
Techniczne	73	23	2	2
Rzemieślnicze	70	27	1	2
Inne	66	27	4	3

Uwaga: W tabeli nie uwzględniono osób z wykształceniem podstawowym

Od roku 1994 największy wzrost odsetka osób wykorzystujących swoje wykształcenie w pracy zawodowej nastąpił wśród mających przygotowanie rzemieślnicze (z 58% do 70%). Może to wskazywać na powodzenie przemian, jakie nastąpiły w kształceniu zawodowym w Polsce. Natomiast w tym czasie wyraźnie zmalał odsetek badanych deklarujących wykorzystywanie swojego wykształcenia w pracy wśród osób, które ukończyły medycynę (z 98% do 80%).

Ponadto w ostatnich piętnastu latach przybyło osób deklarujących wykorzystanie zdobytego wykształcenia w pracy zawodowej wśród badanych ze specjalnością prawno-administracyjną (o 8 punktów procentowych), ekonomiczno-handlową (o 5 punktów) i – w niewielkim stopniu – rolniczą (o 3 punkty). Zarazem można zauważyć 6-punktowy spadek deklaracji wykorzystania posiadanych kwalifikacji w pracy wśród osób z wykształceniem humanistyczno-społecznym i pedagogicznym oraz matematyczno-przyrodniczym. Nie zmieniła się ocena przydatności zdobytego wykształcenia wśród ankietowanych o specjalizacji technicznej.

Tabela 7

Wykształcenie badanych (według specjalizacji)	Deklaracje osób wykorzystujących (w pełni lub częściowo) swoje kwalifikacje w pracy zawodowej	
	IX 1994	XI 2009
	w procentach	
Humanistyczno-społeczne i pedagogiczne	89	83
Prawno-administracyjne	79	87
Ekonomiczno-handlowe	75	80
Matematyczno-przyrodnicze	78	72
Medyczne	98	80
Rolnicze	59	62
Techniczne	73	73
Rzemieślnicze	58	70
Inne	66	66

Uwaga: W tabeli nie uwzględniono osób z wykształceniem podstawowym. W celu uzyskania porównywalności danych połączono w tegorocznych odpowiedziach specjalizację menadżersko-marketingową z ekonomiczno-handlową, a informatyczną z matematyczno-przyrodniczą

Wykorzystanie wykształcenia poza pracą wpływa na rozwój kapitału ludzkiego i chociaż rzadko jest brane pod uwagę w ujęciu ekonomicznym, jego rola coraz częściej jest zauważana również w ramach ekonomii. Obecnie Polacy trochę częściej niż w 1994 roku wykorzystują swoje wykształcenie w działalności pozazawodowej, co jest wynikiem spadku odsetka osób, których ten rodzaj działalności nie dotyczy (z 13% w roku 1994 do 5% obecnie). Nie zmieniła się istotnie liczebność grupy badanych, którzy w działalności pozazawodowej w ogóle nie korzystają z umiejętności zdobytych w procesie edukacji.

Tabela 8

Czy, ogólnie rzecz biorąc, wykorzystuje/ wykorzystywał(a) Pan(i) swoje wykształcenie, swoje kwalifikacje w działalności pozazawodowej?	Wskazania respondentów według terminów badań	
	IX 1994	XI 2009
	w procentach	
W pełni	10	13
Częściowo	29	35
W ogóle nie	39	41
Trudno powiedzieć	9	6
Nie dotyczy	13	5

Ograniczenia badanych związane z brakiem wykształcenia ukazują, przynajmniej częściowo, społeczne przeszkody uniemożliwiające rozwój gospodarki opartej na wiedzy i samorealizacji Polaków. W ostatnich piętnastu latach niemal nie zmienił się odsetek

respondentów odczuwających braki w wykształceniu lub kwalifikacjach w związku z pracą zawodową. Obecnie prawie jedna trzecia Polaków (30%) składa tego rodzaju deklaracje, w 1994 roku było ich tylko nieznacznie mniej (28%).

Tabela 9

Czy odczuwa/ odczuwał(a) Pan(i), że brakuje Panu(i) wykształcenia, kwalifikacji w obecnej/ ostatniej pracy zawodowej?	Wskazania respondentów według terminów badań	
	IX 1994	XI 2009
	w procentach	
Zdecydowanie tak	8	9
Raczej tak	20	21
Raczej nie	32	35
Zdecydowanie nie	23	31
Trudno powiedzieć	17	4

Zaskakujący może być natomiast fakt, że osoby odczuwające w pracy braki w swoim wykształceniu równie często deklarują chęć uzupełnienia kwalifikacji jak ci, którzy nie mają takich odczuć. Jak już wspominaliśmy, deklaracje o doszkalaniu się zależą głównie od wieku i wykształcenia, jednak, co ciekawe, wymogi związane z wykonywaną pracą nie są znaczącym czynnikiem wpływającym na chęć podnoszenia kwalifikacji.

Tabela 10

Czy odczuwa/ odczuwał(a) Pan(i), że brakuje Panu(i) wykształcenia, kwalifikacji w obecnej/ ostatniej pracy zawodowej?	Czy obecnie był(a)by Pan(i) gotowy(a) podwyższyć poziom swojego wykształcenia lub uzupełnić swoje kwalifikacje?		
	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Zdecydowanie tak	50	50	0
Raczej tak	49	49	2
Raczej nie	44	52	4
Zdecydowanie nie	46	52	2
Trudno powiedzieć	44	41	15

Wykształcenie generalnie przygotowuje do funkcjonowania w świecie. Porównanie najnowszych danych z uzyskanymi w roku 1994 wskazuje na poprawę przygotowania do życia w procesie edukacji. Obecnie ponad dwie trzecie Polaków nie odczuwa, że brakuje im kwalifikacji w działalności pozazawodowej, przy załatwianiu spraw urzędowych czy dla zrozumienia, co się wokół dzieje. Najwięcej problemów sprawia badanym korzystanie z nowoczesnych technologii, w tym obsługa komputera. Ponad jedna trzecia społeczeństwa (37%) odczuwa braki w tym zakresie.

Tabela 11

Czy odczuwa/ odczuwał(a) Pan(i), że brakuje Panu(i) wykształcenia, kwalifikacji:	Wskazania respondentów według terminów badań	
	IX 1994	XI 2009
	w procentach	
♦ w działalności pozazawodowej		
Tak	22	23
Nie	58	72
Trudno powiedzieć	20	5
♦ przy załatwianiu różnych urzędowych spraw		
Tak	31	27
Nie	58	70
Trudno powiedzieć	10	3
♦ dla zrozumienia tego, co się wokół dzieje		
Tak	32	24
Nie	58	73
Trudno powiedzieć	11	3
♦ do posługiwania się nowoczesnymi technologiami, typu obsługa komputera, internetu		
Tak	-	37
Nie	-	59
Trudno powiedzieć	-	4

Uwaga: W 1994 roku nie pytano o posługiwanie się nowoczesnymi technologiami

W ostatnich latach w Polsce znacznie wzrosła liczba osób przekonanych o wartości kształcenia się. Obecnie niemal powszechna jest opinia, że warto zdobywać wykształcenie. Najważniejszym aspektem życia, na który edukacja ma wpływ, jest – według deklaracji Polaków – kariera zawodowa. Jednocześnie w porównaniu z 1994 rokiem wzrosła liczba osób deklarujących, że w swojej pracy w ogóle nie wykorzystują zdobytego wykształcenia, ale wzrost ten może być efektem zmniejszenia się liczby osób niemających doświadczenia zawodowego. Świadczy to o wzroście aktywności zawodowej Polaków, choć nie zawsze umożliwi ona wykorzystanie posiadanych kwalifikacji, które są podstawą gospodarki opartej na wiedzy.

Najważniejszym czynnikiem wskazującym na społeczne możliwości rozwoju tego typu gospodarki w Polsce są deklaracje dotyczące chęci doszkalania się. Społeczeństwo jest

w tej kwestii podzielone – mniej więcej połowa wyraziłaby taką chęć, gdyby pojawiły się możliwości podniesienia kwalifikacji. Badania wskazują jednak, że motywacji do podwyższania poziomu wykształcenia należy szukać raczej w wieku i wykształceniu respondentów niż w odczuwaniu braku kwalifikacji przy wykonywaniu pracy zawodowej.

Opracowała
Katarzyna KOWALCZUK